

Ciešamās kārtas konstrukcijas tekstveidē: normas un valodas prakse

Inta Urbanoviča

*Rīgas Stradiņa universitāte,
Valodu centrs, Latvija*

Ievads. Kārta ir darbības vārda leksiski gramatiskā kategorija, kas izsaka attiecsmes starp darbības subjektu, darbību un darbības objektu. Atkarībā no izvēles teksta autors veido teikumu darāmajā vai ciešamajā kārtā. Latviešu valodā ciešamās kārtas formām ir sava īpaša nozīme un lietošanas robežas. Pēdējos gadu desmitos latviešu valodā ir vērojams, ka ciešamās kārtas konstrukcijas tiek lietotas nemotivēti vai arī latviešu valodai neraksturīgā veidā pēc citu valodu parauga.

Darba mērķis. Darba mērķis ir izpētīt un aprakstīt tos tipiskos ciešamās kārtas lietošanas gadījumus valodas praksē, kas neatbilst latviešu valodas gramatikas tradīcijām. Darba izstrādē izmantota teorētiskās literatūras analīzes metode, deskriptīvā metode, aprakstoši skaidrojot ekscerpētās vienības, kā arī transformatīvā metode, pārveidojot valodas vienības no vienas kārtas otrā.

Rezultāti. Latviešu valodā par vispārēju normu ir atzīts šķīrums, ka ciešamās kārtas formas lieto tad, kad darītājs nav minēts, bet, ja darītājs ir minēts vai arī tas ir zināms, tad ciešamās kārtas vietā lieto darāmo kārtu.

Ciešamo kārtu lieto tajos gadījumos, ja darītājs nav zināms vai arī tas apzināti netiek nosaukts, piemēram, *daudz kas pilsētā ir izdarīts*, nevis *daudz ko pilsētā ir izdarījuši*. Tāpat ciešamo kārtu lieto, ja grib akcentēt darbības objektu, respektīvi, izsaka uz objektu vērstu darbību, piemēram, *darbiniekam ir noteikts pārbaudes laiks; skolēni tiek pārbaudīti katru mēnesi; ir noteikti mērķi un uzdevumi*.

No ciešamās kārtas formām vajadzētu izvairīties teikumos, kuros ir minēts darītājs. Tātad latviešu valodā nebūtu vēlams tāds teikums kā *pagaidām darbs nav pasūtītāja pieņemts*, labāk veidot konstrukciju ar darāmo kārtu – *pagaidām pasūtītājs darbu nav pieņēmis*. Citi nevēlami piemēri: *tauta, kura ir apdraudēta ar globalizāciju, nevar radīt iecietību*, labāk – *tauta, kuru apdraud globalizācija, nevar radīt iecietību; reklāma nav izplatīta ar saziņas līdzekļu palīdzību*, labāk – *saziņas līdzekļi neizplata reklāmu* u. tml. Ciešamās kārtas konstrukcijas palaiķam tiek tulkotas pēc citu valodu parauga, tāpēc tās ir rūpīgi vērtējamas no valodas kultūras viedokļa, piemēram, latviešu valodā nav vēlama ciešamās kārtas konstrukcija, kurā darītājs ir pievienots ar konstrukciju *no (kāda) puses*, piemēram, *viņš tiek piesegts no dzīvokļa saimnieka puses*, labāk – *dzīvokļa saimnieks viņu piesedz*.

Secinājumi. Ciešamā kārta ir nozīmīga gramatiskā kategorija, kas palīdz nodrošināt teksta loģisko struktūru, tomēr latviešu valodā ir jāievēro noteiktas normas un ierobežojumi, kas raksturo mūsu valodas strukturālo savdabību, tāpēc īpaši ir jāvērtē tie gadījumi, kad ciešamās kārtas konstrukcijas tiek veidotas pēc citu valodu konstruktīvā modeļa.